

આજુબેલે : સંસ્મરણોની કથા

રોશની ધમ્મદર્શી

SRF
ગુજરાતી વિભાગ,
ભાષા-સાહિત્ય ભવન,
ગુજરાત યુનિવર્સિટી

ધ્રુવ ભટ્ટ પાસેથી ‘અગ્નિકન્યા’, ‘સમુદ્રાન્તિકે’, ‘તત્ત્વમસિ’, ‘અતરાપી’, ‘કર્ણલોક’, ‘અક્ષપાર’, ‘લવલી પાનહાઉસ’ અને ‘તિમિરપંથી’ જેવી નવલકથા સુલભ થાય છે. તે ઉપરાંત કવિતા અને બાળસાહિત્યમાં પણ તેમનું પ્રદાન રહેલું છે. તેમની ‘તત્ત્વમસિ’ નવલકથા પરથી ‘રેવા’ નામે ગુજરાતી ચલચિત્ર પણ બન્યું છે. ‘આજુબેલે’ કૃતિ ગૂર્જર સાહિત્ય પ્રકાશન દ્વારા ઈ. સ. ૨૦૨૩ માં પ્રકાશિત થઈ છે. જ્યારે આ કૃતિની બીજી આવૃત્તિ એપ્રિલ-૨૦૨૩ માં ઉપલબ્ધ થાય છે.

‘આજુબેલે’ કૃતિનું મુખપૃષ્ઠ બાળપણને ઉજાગર કરે છે. કૃતિ વાચતા જણાઈ આવે છે કે સર્જક અડધાથી વધુ ભાગમાં બાળપણના સંસ્મરણોને આવરી લીધા છે. આ કૃતિનું શીર્ષક ‘આજુબેલે’ વાચતા ભાવકના મનમાં કૃતિ પ્રત્યેની જિજ્ઞાસા જાગે છે. સર્જક નિવેદનમાં જણાવે છે તેમ બાળપણમાં આ વખતે કે આ જન્મે કે આ ફેરે માટે ‘આજુબેલે’ શબ્દ પ્રયોગ કરતા હતા. ‘આજુબેલે’ કૃતિમાં સર્જક પોતાના જીવનના સ્મરણોનું આલેખન કર્યું છે. આ કૃતિમાંથી પસાર થતાં લાગે છે કે જાણે સર્જક તેમના જીવનની વાત વાચક સામે કહી રહ્યા હોય, કૃતિમાં તેમણે પોતાના જીવનના અનેક પ્રસંગો અને ઘટનાઓનો સમાવેશ કર્યો છે.

આ કૃતિમાં સર્જક પોતાના જીવનના બાલમંદિરથી લઈને એકાવન કે બાવનની વય સુધીના પ્રસંગોને આવરી લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. આ કૃતિમાંથી પસાર થતાં સર્જકના જીવનની ઉત્તરાવસ્થાના પ્રસંગોની વાત રહી જતી હોય એમ લાગે છે. સર્જકની આ કૃતિ કુલ છવ્વીસ પ્રકરણોમાં વહેંચાયેલી જોવા મળે છે. આ કૃતિની ખાસિયત એ છે કે તેમાં તસવીરો, ચિત્રો અને સ્કેન કોડ (QR code) જોઈ શકાય છે જે ઘટના અથવા પ્રસંગ સાથે અનુસંધાન સાધી આપે છે.

સર્જકના બાલમંદિર વખતનો પ્રસંગે તેઓ જ્યારે બાલમંદિરમાં જતાં તે વખતે ઘોડાગાડી પાસે જઈને ઊભા હતા તે દરમિયાન ઘોડાગાડીવાળાની નાનકડી દીકરી રૂકેયા ઘોડાગાડીમાંથી ફૂટકો મારીને નીચે ઉતરે છે ત્યારે સર્જકને દાઢી પર પાવડી વાગતા ત્યાંથી લોહી નીકળવા માંડે છે. આ જોઈ ઘોડાગાડીમાં છોકરાઓની સંભાળ રાખનારા રંજનબેન પોતાની સાડીનો છેડો સર્જકના દાઢી પર દબાવી રાખે છે. પાવડીના ઘાથી લોહી નીકળે છે છતાં સર્જક રડતાં નથી પરંતુ દવાખાનું જોઈને રડવા લાગે છે. શારીરિક પીડા કરતાં તેમને દવાખાનાનો ડર વધુ દુઃખી કરે છે.

સર્જકને નાનપણમાં વાચન કરતા ફરવાનો વધુ શોખ હતો. સર્જકના પિતાની નોકરીમાં સ્થાનફેર(બદલી)ને કારણે પાલિતાણા-રાજુલા-જાફરાબાદ-અમદાવાદ સ્થળે જવાનું થયું હતું. સર્જકના પિતાની બદલી રાજુલા થઈ તે સમયે જ જગ્યાએ ભાડેથી રહેતા તે ઘરે કુવો હતો જેમાંથી સર્જકની બહેનો રોજિંદા વપરાશનું અને ન્હાવાનું પાણી ભરી લાવતા. પરંતુ પીવાનું પાણી ઘાતરવડી નદીમાં વીરડો ગાળીને ભરવું પડતું. સર્જક મોટીબહેનની ચુંદડીનો છેડો પકડીને તેમની સાથે નદીમાંથી પાણી ભરવા માટે જતાં હતા. વહેતી નદીથી થોડે દૂર સર્જકનાં મોટા બહેન વીરડો ગાળવા બેસે છે ત્યારે ત્યાંથી એક બહેન પોતે જ વીરડામાંથી પાણી ભરીને જતાં હતા તે વીરડો બતાવીને તેમાંથી પાણી ભરવા કહે છે ત્યારે સર્જકનાં મોટા બહેન તેમને કહે છે કે, ‘ના, હું ગાળી લઉં છું’. બાળસર્જક પેલા બહેનના વીરડામાંથી પાણી ભરી લેવાનું કહે

છે ત્યારે મોટાં બહેન વીરડો ગાળતા કહે છે કે, ‘પારકે વીરડે પાણી ન ભરાય. આપણે આપણી મહેનતનું જ લેવાય’. મોટા બહેનના દ્વારા મળતો આ મહેનતનો ગુણ સર્જકના વ્યક્તિત્વમાં આવ્યો છે.

આ કૃતિમાં પંજાબી, અંગ્રેજી અને મરાઠી ભાષાના વાક્ય પણ જોવા મળે છે. જેમાં પંજાબી વાક્યનો પ્રસંગ આ પ્રમાણે છે. ગાંધી શતાબ્દી વર્ષમાં રેલ-પ્રદર્શન રાખવામાં આવેલું ત્યારે સર્જક બુકસ્ટોર પર સ્વયંસેવક તરીકે જોડાયા હતા તે વખતે મોટી ઉંમરની એક સ્ત્રી પંજાબી ભાષામાં આ પ્રમાણે કહે છે, ‘ચંગી તરાં ખા લૌ, મુક્તસર દી નાન્ની અપને ઘર દે પ્રાઠે, સામણે બૈઠ તે ખીલોંદી હૈ, એહજા મોક્કા બારબાર નહીં હોંદા. ચંગી તરાં અપણાં પેટ ભર લો. ફિર અગ્ગે પૂરા દિણ કમ્મ કરણા હૈ.’ તેવી જ રીતે અંગ્રેજી અને મરાઠી ભાષાના વાક્ય પણ જોવા મળે છે.

આ કૃતિમાં અનેક પાત્રો જોવા મળે છે. સર્જકના જીવન સાથે જોડાયેલા પાત્રોને નિખાલસથી આલેખવામાં આવ્યા છે. સર્જક પોતે આ કૃતિના કથક છે. તેમના માતા-પિતા, ભાઈ-બહેન, મિત્રો, કુટુંબીજનો, પત્ની, પાડોસી, કાર્યસ્થળના માણસોને કૃતિમાં સહજ રીતે આવરી લેવામાં આવ્યા છે. તેમની માતાનું પાત્ર વિશેષ ધ્યાનાકર્ષક લાગે છે. સર્જકના માતા ગ્રામીણ વાતાવરણમાં રહેતા, છતાં પણ સ્વતંત્ર વિચારધારા ધરાવતા જોવા મળે છે. તેમણે ક્યારેય સર્જકને કોઈ વાત માટે રોક-ટોક કરી નથી, સ્વતંત્ર રીતે રહેવા દીધા છે. સર્જક કાઠીયાવાડી બોલીમાં વાત કરતાં પરંતુ સર્જકના કાકા ભાષાશુદ્ધિના આગ્રહી હતા. સર્જકને ભાષાશુદ્ધિ માટે ટકોર કરતાં રહેતા છતાં માતાએ એ બાબતે સર્જકને ક્યારેય ઠપકો આપ્યો નથી. સર્જકની ફરિયાદ કરતી ચિઠ્ઠી શિક્ષકે સર્જકના હાથે ઘરે મોકલાવી ત્યારે પણ માતાએ કોઈ ઠપકો આપ્યો નથી. સર્જકના ઉછેરમાં માતાએ બંધીયારપણું રાખ્યું નથી. તેમને સ્વતંત્ર રીતે જીવવા દીધાં છે. નાનપણમાં બાળકો તોફાન-મસ્તી કરે તો માતા ખીજાતા હોય છે, પરંતુ સર્જકના માતા તેમને ક્યારેય ખીજાયા નથી. એકવાર સર્જક સહાધ્યાયી સાથે ગામમાં ભીક્ષા માંગવા ગયા હતા. ઘરમાં બધા જે વાસણ શોધતા હતા તે સર્જકના હાથમાં જોવા મળ્યું ત્યારે વચેટ બહેને વાસણ લઈ જવા પાછળનું કારણ પૂછ્યું અને સર્જકે બાળસહજ રીતે કહ્યું, ‘ક્યાંય વચો નો’ તો ગ્યો. ભાઈબંધ હારે ગ્યો તો.’ જે સાચું હતું તે સર્જકે કહી દીધું, ‘લોટ ફેરીમાં’ સર્જક છઠ્ઠા ધોરણમાં ભણતા હતા તે વખતની આ વાત છે. પિતાને સરકારી નોકરી હતી અને ઘરમાં કોઈ ખોટ પડે એમ નહોતી. ઘરમાં બધું બરાબર હતું એટલે માતાને દુઃખ થયું અને ખૂબ જ ગુસ્સો પણ આવ્યો. ક્યારેય સર્જકને કોઈ વાત માટે ન વઢનારા માતા આ લોટ ફેરીના વર્તનને કારણે સર્જકને ખૂબ વઢ્યા હતા. બાળસહજવૃત્તિને કારણે મિત્ર સાથે ભીક્ષા માગવાં ગયેલા અને માતા ખૂબ વઢ્યા તેથી સર્જક રડવા લાગે છે. આ પ્રસંગમાં સર્જકની માતાનું વ્યક્તિત્વ સ્વાભિમાની માતા તરીકેનું જોવા મળે છે.

આ કૃતિમાં સ્મૃતિને કેન્દ્રસ્થાને રાખવામાં આવી છે. સર્જક નિવેદનમાં જણાવે છે કે પોતાના જીવન દરમિયાન જે સમજાયું કે દેખાયું તેને વહેંચવાની વૃત્તિથી આ કૃતિનું સર્જન કરવા માટે પ્રેરાયા. સર્જકના પિતાજીને વ્યવસાયને કારણે સ્થાનફેર (બદલી) થતાં જુદી જુદી જગ્યાએ જવું પડતું હોવાથી કોઈ કાયમી શહેરમાં રહેવાનું થયું નહીં અને ના કોઈ ચોક્કસ મિત્રો બની શક્યા. તેમનું બધું શાળા, ઘર, મિત્રો એમ બદલાતું રહેતું. કૃતિમાં મિત્રો સાથે રમાતી રમતો જેવી કે થપ્પો, ખો, નારગોલ, સાતતાલી, લખોટીનો ઉલ્લેખ જોવા મળે છે.

સર્જકે બાળપણના અનેક પ્રસંગો અને ઘટનાઓની સાથોસાથ તેમણે કરેલ જુદી જુદી જગ્યાના વ્યવસાયના અનુભવની વાતો, નેચર કેમ્પ દરમિયાન દરિયાના અનુભવની વાતો, પત્ની સાથેના સંસ્મરણો સરળ અને રસાળ શૈલીમાં વર્ણવ્યા છે. સમગ્ર કૃતિને જોતા એવું ધ્યાને આવે છે કે સર્જક વાચક સમક્ષ પોતાના અનુભવની વાત કરી રહ્યા છે. સાથોસાથ સાંપ્રત સમયની આધુનિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે; આ કૃતિમાં સ્કેન કોડ (QR code) જોઈ શકાય છે. આ QR code સ્કેન કરવાથી ગીતો, હાથ બનાવટની ફરકડી, કોઈ દરિયાઈ મજાના વિડીયો જોવા મળે છે. આમ સમગ્ર કૃતિ વાચકને નવી દિશા ખોલી આપે છે.

સંદર્ભ

1. આજુબેલે, લે. ભદ્ર ધ્રુવ, ગૂર્જર સાહિત્ય પ્રકાશન, અમદાવાદ, બીજી આ. એપ્રિલ -૨૦૨૩